

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ РЕФОРМ (1922-1925РР.) НА ТЕРЕНАХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

В данной статье автор рассматривает становление института народных заседателей в контексте судебных реформ, которые были проведены в Украинской ССР в 1922-1925 гг. Особое внимание уделяется составу и порядку избрания народных заседателей, согласно изменений в структуре судебной системы УССР в указанный период.

In this article an author examines becoming of institute of folk assessors in the context of judicial reforms which were conducted in Ukrainian SSR in 1922-1925. Special attention spared to the composition and order of electing of folk assessors, in obedience to changes in the structure of the judicial system of Ukraine in an indicated period.

Актуальність проблеми: Необхідність вироблення науково обґрунтованої процедури відбору народних засідателів у зв'язку з практичною потребою реалізації відповідних норм Конституції України (ст.ст. 124, 127, 129) та Закону України "Про судоустрій України" зумовлює актуальність вивчення власного історичного досвіду з цього питання.

Аналіз досліджень і публікацій. В основу написання даної статті покладені наукові праці дослідників, зокрема Іваніцького С. О., Горкіна А. Ф., Понедєлкова М. И., Анашкіна Г. З., Бондаренка В. Ф.

Постановка проблеми: Сьогодні існує проблема недостатньої розробки та висвітлення в сучасній науковій літературі аналізу процесу зародження та становлення інституту народних засідателів в Радянській Україні, шляхи його перетворення відповідно до історичних умов

Зміст. Новий етап становлення судової системи Радянської України пов'язаний з прийняттям постанови ВУЦВК "Про введення в дію Положення про судоустрій УСРР" від 16 грудня 1922 р.

Організація судових органів УРСР завершилася створенням двох паралельних систем: революційних трибуналів і народних судів. При мирному розвитку держави потреби в існуванні революційних трибуналів не було, а існуюча система радянських судів потребувала спрощення. Слід зазначити, що до судової реформи 1922 року в УРСР правосуддя здійснювали: народний суддя одноособово, народний суд

у складі судді і двох народних засідателів, народний суд у складі судді і шести народних засідателів, особлива сесія народного суду при повітовому бюро юстиції для розгляду найбільш важливих справ, підсудних народному як з шістьома, так і з двома народними засідателями, губернські ради народних суддів, особлива сесія народного суду при губернському раднарсуді, що діяла за участю шести і двох народних засідателів, губернські революційні трибунали, революційні військові трибунали, революційно-транспортні трибунали, Верховний трибунал УРСР, Верховний судовий контроль НКЮ УРСР.

16 грудня 1922 року ВУЦВК прийняв Постанову про затвердження і введення з 1 лютого 1923 року Положення про судоустрій УРСР, яке було побудоване за такими ж принципами, що і в РСФСР. Так у ст. 1 говорилося, що на території УРСР дієдина система судових установ: народний суд у складі постійного судді, народний суд у складі судді і двох народних засідателів, губернський суд, Верховний Суд УРСР і його колеґії.

Основою судової системи став народний суд, до підсудності якого було віднесено переважну кількість кримінальних та цивільних справ. Порядок розгляду кримінальних справ у складі народного судді і шести народних засідателів було ліквідовано. Дрібні злочини і окремі категорії цивільних справ вирішувались одноособово, а інші, що належали до підсудності народного суду, розглядались у складі народного суду і двох народних засідателів.

У губерніях, замість губревтрибуналів та губраднарсудів, створювався єдиний губернський суд, який став судом першої інстанції в найбільш важливих справах, які були віднесені законом до його компетенції, та судом другої інстанції для розгляду окремих і касаційних скарг та протестів на вироки, рішення, ухвали підвідомчих йому народних судів та особливих трудових сесій народних судів. Засідання касаційних колеґій відбувались за участю трьох постійних членів губсуду або запасних народних суддів, а розгляд справ по першій інстанції – під головуванням постійного члена губсуду за участю двох народних засідателів. Списки народних засідателів для судів складалися комісіями в складі головуючого – представника губвиконкому, двох членів губсуду, обраних народними засідателями до народних судів, які мали не менш як дворічний стаж роботи в громадських і профспілкових організаціях. Ці списки затверджувались губвиконкомами у кількості 200 народних засідателів на губсуд.

Згідно зі ст. 92 Положення про судоустрій УРСР 1922року, при губернських судах створювалися трудові сесії народних судів у складі

народного суду і двох постійних членів (одного обирала губпрофрада, іншого делегував губернській відділ праці). Залучення до розгляду справ постійних членів суду, а не народних засідателів, мало на меті посилити захист інтересів трудящих, забезпечити зв'язок трудових сесій з профспілками та органами Наркомату праці на місцях і цим гарантувати найбільш справедливе вирішення трудових спорів.

Замість Верховного трибуналу УРСР і відділу Верховного судового контролю НКЮ УРСР, що діяли до судової реформи 1922 року, Положенням про судоустрій УРСР створено Верховний Суд Української Радянської Соціалістичної Республіки. Згідно цього положення Верховний Суд УРСР усі справи по першій інстанції розглядав у складі трьох постійних членів. Інститут народних засідателів не утворювався.

У зв'язку з успіхами в розвитку промисловості, торгівлі, в зміцненні радянської держави і законності, адміністративно-територіальними змінами, що сталися в країні в період з 1922 по 1925 рр., виникла необхідність погодження республіканського законодавства про судоустрій із загальносоюзним. Таким чином 23 жовтня 1925 року II сесія ВУЦВК дев'ятого скликання прийняла нове "Положення про судоустрій Української РСР". Цим положенням встановлювалась нова судова система: народний суд, окружний суд, Верховний Суд республіки.

Після ліквідації губерній право на обрання народних суддів віднесено до компетенції окружних з'їздів Рад і міських Рад на подання окружного суду. Окружна комісія по виборах народних засідателів складалась з члена окрвиконкому, члена окрсуду, представників окрпрофради, окружного Комітету незаможних селян, окружного прокурора або його помічника.

Згідно з положенням, народними засідателями могли бути всі трудящі громадяни СРСР обох статей, які мають право обирати та бути обраними до рад. Таким чином народним засідателем міг бути навіть іноземець, якщо він робочий або селянин і якщо він користується виборчим правом на території Радянського Союзу. Що стосується умов, які надавали або обмежували в правах народного засідателя, то радянський закон передбачав наступне: вік, з якого міг бути обраний народний засідатель становив 18 років (що відповідав виборчому праву громадянина Радянського Союзу). Радянське законодавство також передбачало умови, які позбавляли права бути обраним народним засідателем. Так, народними засідателями не могли бути особи, уражені в правах по суду протягом всього зазначеного у вироку строку та особи, які були виключені з громадських

організацій за вчинки та поведінку, що порочать честь та гідність особи протягом 3 років з дня їх виключення.

Ураження в правах могло послідувати лише по суду і заключалося в позбавленні судом права обирати і бути обраним в ради, права посідати державні посади і носити почесне звання, права посідати виборні посади в громадських організаціях, а також в позбавленні батьківських прав. Достатньо було ураження судом в одному з перелічених прав, щоб втратити право бути народним засідателем. Ураження в правах було можливим тільки на строк не більше 5 років.

Народні засідателі обирались на один рік, 200 чоловік на дільницю, з яких 25 % були жінки.

Існували три форми залучення народних засідателів до участі у роботі суду: 1) вибори нарзасідателів на широких зборах трудящих, 2) вибори нарзасідателів фабрично-заводськими комітетами та іншими відповідними ним професійними організаціями, 3) обрання призидіумом ВУЦВК за поданням Наркомюста. Установлення трьох форм призиву народних засідателів до їх діяльності відповідало бажанню держави забезпечити кожен суд відповідним його діяльності та призначенням складом народних засідателів. Вважалося, що справи окружних судів – більш складні і тому народні засідателі для них обиратимуться фабрично-заводськими комітетами, які більш обережно підійдуть до обрання того або іншого народного засідателя. Для справ, підсудних Верховному суду як найбільше важливих для держави, кандидати до народних засідателів подавалися Наркомюстом та затверджувались президією ВУЦВК. Списки обраних засідателів подавались через народний суд до окружної комісії і далі затверджувались окрвиконкомом. Постанова окружної комісії про виключення зі списків через відведення могла бути оскаржена окрвиконкому, рішення якого було остаточним. Народні засідателі мали право брати участь у засіданнях народного суду не більш шести днів на рік. Однак, якщо розгляд справи затягувався на більш тривалий термін, народні засідателі не могли по закінченню шестиденного терміну залишити суд і повернутись до попереднього місця роботи, вони були зобов'язані брати участь у справі до кінця. При цьому за робітниками і службовцями зберігався їх середній заробіток, а селяни і кустарі одержували добові гроші за рахунок місцевого бюджету.

Соціальний склад народних засідателів встановлювався з розрахунку: від робітників – 50 %, від селян – 35 %, від червоноармійців – 15 %. До складу окружного суду входили: голова, два заступники, запасні народні судді, старші слідчі. Народні засідателі обирались одночасно для

окружних і для народних суддів у кількості 150 чол. на округ і повинні були мати дворічний стаж роботи в громадських організаціях. Списки народних засідателів для окрсуду затверджувались окрвиконкомом. За Положенням 1925 року народні судді народними засідателями для окружних судів, як це було в губсудах, тепер уже не обирались.

Розпорядчі засідання окрсуду проходили в складі трьох постійних або запасних суддів, а судові засідання по першій інстанції як у цивільних, так і в кримінальних справах – у складі одного постійного або запасного судді і двох народних засідателів.

Слід відмітити, що Положенням 1925 року вводився інститут народних засідателів для розгляду справ по першій інстанції в Верховному Суді УРСР. Вони затверджувались Президією ВУЦВК на подання НКЮ УРСР, однак вирішення Верховним Судом справ по першій інстанції як цивільних, так і кримінальних, допускалося також і в постійному складі трьох членів суду. Це питання вирішувалось за пропозицією Генерального прокурора УРСР або за постановою президії Верховного Суду УРСР. Закон надавав важливе значення поділу народних засідателів на категорії: кожен народний засідатель міг приймати участь лише в тому суді, для якого він був обраний.

В статті 44 Положення зазначалося, що народні засідателі, при виконанні ними суддівських обов'язків, мають всі права та несуть всі обов'язки суддів. Так народний засідатель при розгляді справи мав право задавати питання підсудному, свідку, експерту, ознайомлюватися з документами, речовими доказами. Народний засідатель мав право на будь-якій стадії судового процесу заявити головуючому про необхідність залучення в якості звинувачених нових осіб, про виклик нових свідків та експертів, про необхідність зупинити справу та направити її на дослідження. Всі ці питання вирішувалися нарадою всього складу суду. Особливо широкі права надавалися народному засідателю в дорадчій кімнаті. При оцінюванні доказів думка захисника, обвинувача, прокурора або судді не повинна була мати вплив на винесення рішення народним засідателем. За недотримання такої вимоги законодавством передбачалася дисциплінарна або кримінальна відповідальність. Якщо народний засідатель при винесенні рішення по справі був не згоден з рішенням загального складу суду або мав "особливу думку", він мав право викласти її письмово та залучити до протоколу судового засідання. Народний засідатель не мав права розголошувати таємницю дорадчої кімнати. За порушення цієї вимоги він міг бути притягнутий до дисциплінарної або до кримінальної відповідальності на рівні з постійними робітниками суду як посадова особа.

Законодавство надаючи широкі права народним засідателям, наділяло їх певними обов'язками. Перш за все нарзасідатель не мав права відмовитись від явки до суду за викликом останнього. У випадку неможливості його явки до суду, народний засідатель зобов'язаний був негайно повідомити про це суд, з вказівкою причина нез'явлення. Якщо причина поважна, суд призначає іншу дату його з'явлення. У випадку визнання причини нез'явлення не поважною, проти народного засідателя може бути порушена дисциплінарна, або кримінальна справа. Так, згідно Кримінального Кодексу УРСР 1927 року, суд міг накласти штраф на народного засідателя за ухилення від явки до суду. Після прибуття народного засідателя до суду, він був зобов'язаний дати урочисту обіцянку судити за совістю. Законодавство УССР містило випадки, коли народний засідатель не міг брати участь у справі: 1) якщо він або його родич був особисто зацікавлений у вирішенні справи або він являвся родичем однієї зі сторін; 2) якщо він брав участь у справі в якості експерта, перекладача, особи, яка проводила дізнання, слідчого, обвинувача, захисника або представника інтересів потерпілого. В цих випадках народний засідатель зобов'язаний був негайно заявити про усунення себе від справи голові суду. Під особливими відносинами зі сторонами радянський закон розумів такі зносини між народним засідателем та стороною, які могли заважати неупередженому підходу народного засідателя до вирішення справи.

Такими були важливі права та обов'язки народного засідателя, які повинен був знати кожний трудящий, якому було доручено одне з найважливіших та найвідповідальніших доручень – творити революційний суд і тим самим зміцнювати соціалістичне будівництво радянської держави.

Висновки. Таким чином процес становлення інституту народних засідателів в часи реформ 1922-1925рр. в Радянській Україні продовжувався, зазнаючи змін відповідно до умов та потреб радянської влади. Інститут народних засідателів діяв не тільки у народних судах, що діяли по першій інстанції, вводився в губернські (у 1925 році в окружні) суди, а також до складу Верховного Суду УРСР. В цей час значна увага приділялася процедурі добору та складу народних засідателів, їх правам та обов'язкам при розгляді справ у суді, оскільки радянська влада надавала надзвичайно важливе значення залученню широких мас трудящих до участі у роботі суду в якості народних засідателів.

Література:

1. Анашкин Г. З. Настольная книга народного заседателя. Пособие для слушателей. Изд. 3-е, переработанное. М., "Знание", 1980.
2. Бондаренко В. Ф., Бохан В. Ф., Журомский С. И. Книга народного заседателя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Беларусь, 1984.
3. Горкин А. Ф. Настольная книга народного заседателя. Пособие для слушателей. Изд. 2-е, переработанное. М., "Знание", 1977.
4. Іваніцький, С. О. Формування складу народних засідателів у судовій системі України: Монографія. – Луганськ: Вид-во РВВ ЛДУВС, 2007.
5. Понеделков М. И. Участие народных заседателей в рассмотрении уголовных дел. М., "Юрид. Лит", 1978.

Шершенькова В. А., НУ"ОЮА"

ЗМІНИ В РАДЯНСЬКОМУ ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ В 50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Эта статья посвящена исследованию одного из этапов исторического развития трудового законодательства Украины в советский период (50-е гг. XX века).

This article is devoted to research of one of the stages of historical development of Ukrainian labor legislation during Soviet period (50th years of the XX-th century).

Після проголошення України незалежною державою, розпочався новий етап в її розвитку як демократичної, правової, соціальної держави. Тому перед історико-правовою наукою постає ряд актуальних проблем щодо вивчення історії українського права. Виникає необхідність у вивченні питань, які на сьогодні не є достатньо дослідженими, дослідження проблем, які є досить спірними. Задля того, щоб не повторювати помилки наших попередників, а навпаки перейняти позитивні моменти у розвитку системи права, більше того, потрібно удосконалювати діючі норми права.

Тому, дослідження радянського трудового законодавства в УРСР у період "відлиги" є актуальним.

Зі смертю Й. Сталіна радянський народ сподівався на проведення ряду демократичних перетворень, розширення прав і свобод громадян, але як виявилось цей процес був дуже повільним, несистематичним і нелогічним.

Основний напрямок розвитку трудового права в зазначений період зводиться до скасування попередніх норм і встановлення демократичних норм та принципів, які діяли на території УРСР на ранніх етапах радянської влади [1, с. 362].